

Anadolu Sahası Türk Edebiyatının Araştırılmamış Sayfası:
St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsünde Korunan
Osmanlı Edebiyatı Örnekleri

Vüsale Musalı*

Giriş

Sözlü kültürden yazılı kültüre geçişle birlikte ortaya çıkan el yazması (yazma) eserler bir halkın tarihini, edebiyatını, dilini, dinini günümüze taşıyan en değerli kültürel mirasıdır. El emeği, göz nuru olan ve biri diğerinin aynısı olmayan bu kıymetli kitaplar, medeniyet tarihimizin çok önemli bir parçasını teşkil etmektedirler. İster Anadolu Selçuklularını ister Beylikler, isterse de Osmanlı döneminde olsun, bilime, sanata, edebiyata verilen değerin karşılığı olarak el yazması eserlerin sayısında da bir artış gözlemlenmiştir. Günümüzde Türkiye'deki kütüphanelerin yanı sıra yurtdışındaki kütüphanelerde de Anadolu sahası Türk el yazmaları muhafaza edilmektedir. Bu eserlerin birçoğu savaş ganimeti olarak yağmalanmış, bazıları ajanlar, seyyahlar vb. kişiler tarafından kaçırılmış, bir kısmı ise hediye edilmiştir.

Günümüzde Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Türkiye sınırları içindeki kütüphanelerde bulunan el yazmalarla ilgili mühim çalışmalar gerçekleştirmektedir. Yurtdışındaki kütüphanelerde muhafaza edilen Anadolu sahası el yazmalarının bir kısmının katalog bilgileri de adı geçen kurumun sitesine aktarılmış durumdadır. Bildirimizde Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı sitesinde yer almayan ve günümüze kadar Türkiye'de araştırılmayan Rusya Bilimler Akademisi St. Petersburg Doğu El yazmaları Enstitüsünde korunan Anadolu sahası Türk edebiyatı örneklerini tanıtmaya gayret göstereceğiz.

St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsünün Tarihi

17. yüzyılın sonundan itibaren Rusya'da Doğu dillerinin, medeniyetinin, tarihinin vb. alanların araştırılması için yazma eserlerin bir merkezde toplanması çalışmaları başlanmış, çeşitli yollarla Rusya'ya yazma eserler dâhil olmuştur. Artık 18. yüzyılda yazma eserleri muhafaza etmeği amaçlayan kütüphanenin kurulması

* Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kastamonu/TÜRKİYE, tezkireshinas@gmail.com 0000-0002-1104-272X

ihtiyacı doğmuştur. I. Petro döneminde bu ihtiyacı gidermek için ilk olarak 1714 yılında Doğu el yazmaları Kunstkamera (St. Petersburg) adlı müzede toplanmıştır. 1818 yılında ise Asya Müzesi kurulmuş ve yazma eserlerinin toplanması görevi bu kuruma verilmiştir. 1930 yılında St. Petersburg'da Rusya Bilimler Akademisi'ne bağlı Şarkiyat Enstitüsü tesis edilmiştir. 1950 yılında söz konusu enstitü Moskova'ya taşınınca St. Petersburg'da bu enstitüye bağlı Doğu Yazmaları Birimi oluşturulmuştur. 1956 yılında bu birim esas alınmak suretiyle Şarkiyat Enstitüsünün St. Petersburg şubesi kurulmuş, 19 Haziran 2007 yılında ise ilgili şube, Rusya Bilimler Akademisi Doğu El Yazmaları Enstitüsüne dönüştürülmüştür.

Asya Müzesi

Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü St. Petersburg Şubesi

Rusya Bilimler Akademisi St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsü

Rusya Bilimler Akademisi St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsü dünyadaki en büyük yazma eser kütüphanelerinden biridir. Oryantalistlerin faaliyetleri sonucunda kütüphanede çok değerli yazma eserler toplanmıştır. Kütüphanede korunan Türk El yazmaları L. V. Dmitriyeva tarafından fişlenmiş ve katalog şeklinde 2002 yılında yayımlanmıştır¹. Katalogların Rusça olması sebebiyle Türkiye'deki alan uzmanları bu kütüphanede muhafaza edilen el yazmaların çoğundan habersizdir.

Enstitü Kütüphanesindeki Koleksiyonlar

Asya Müzesi'nin kurulmasından sonra sistematik ve planlı bir şekilde yazma eserlerin toplanmasına başlanmıştır. Halep ve Tripoli'deki (Trablis) Fransız Başkonsolosu J. L. Russo'nun 1819 yılında 36.000 frank değerinde olan 500 el yazmasını ve 1825 yılında 15.000 frank değerinde olan 200 el yazmasını müzeye vermesiyle kütüphane zenginleşmiştir².

1818-1842 yılları arasında Asya Müzesi direktörü olan K. D. Fren müzenin yazması fonunun gelişmesi için elinden gelenleri yapmıştır. K. D. Fren 1833 senesinde dönemin Maliye Bakanından Çar Rusya'sının Doğu ülkelerindeki

1 Дмитриева, Л. В. *Каталог тюркских рукописей Института востоковедения Российской академии наук*, Л. В. Дмитриева, М. : Вост. лит., 2002, 616 с.

2 Акимущин О.Ф., "К истории формирования фонда мусульманских рукописей Санкт-Петербургского филиала Института востоковедения РАН". *Письменные памятники Востока*, 1(6), 2007, с. 208.

konsolosları aracılığıyla yazma eserler temin edilmesini rica etse de bu isteği yerine getirilmemiştir. Fakat yine de konsoloslar sayesinde kütüphane yazma eserlerle zenginleşmiştir.

Bu kütüphaneye, 1915 yılında Buhara'ya görevlendirilen akademisyen V. A. İvanov tarafından 1057 yazma eser getirilmiştir ki “Buhara Koleksiyonu” adını taşımaktadır. Genellikle Rusya işgal ettiği bütün coğrafyaların kültürel mirasını bu şekilde sömürmüştür.

L. Dmitriyeva, S. Muratov ve O. Akimuşkin'in araştırmalarından yola çıkarak St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsünde korunan ve Türkiye'den yazma eser getirmiş bazı kişilerle ilgili bilgiyi çizelgede takdim ediyoruz³.

Çizelge 1:

Adı	Görevi	Getirdiği ülke, şehir	Yıl	El yazma sayısı
Tsvetkov P.P.	-	Türkiye	1924	7
Smirnova N. K. (Turkolog V. D. Smirnovun eşi)	-	Türkiye	1930 1934	1 4
Melnikov V.	-	Türkiye	1916	27
Obolenskiy M.A.	Dışişleri Bakanlığı (MİD) Moskova arşivi müdürü	Türkiye	1839	1
İvanov	Smirna'da (Türkiye) konsolos	Türkiye	1836	13
Jaba A.D.	Smirna'da (Türkiye) konsolos	Smirna	1837	11
Dittel V.F.	St. Petersburg Üniversitesi, profesör	-	1854 1871	1 1
Grigoryev	-	Türkiye	1839	1
Butenev A.P.	Diplomat, Türkiye'de büyükelçi (1830-1842, 1856-1858)	Türkiye -İstanbul	1834 1837 1840	1 1 3
Rusya Arkeoloji Enstitüsü - Konstantinapol	-	Türkiye	1938 1965	1 1

3 Дмитриева Л. В., Муратов С. Н. “Каталоги, списки и обзоры тюркских рукописей XVIII–XX вв”. *Письменные памятники Востока, Историко-филологические исследования. Ежегодник* 1969. М.: Наука, ГРВЛ, 1972. С. 145-177.; Акимушкин О.Ф., “К истории формирования фонда мусульманских рукописей Санкт-Петербургского филиала Института востоковедения РАН”. *Письменные памятники Востока*, 1(6), 2007, с. 213-228.

Türkiye'nin Yağmalanmış Kültürel Mirası

I. Dünya savaşı yıllarında Rusya Kafkas Cephesi'nden (Doğu Cephesi) çok sayıda yazma eseri ve etnografik materyalleri “koruma, muhafaza etme” adıyla önce Tiflis'e, sonra ise St. Petersburg'a götürmüştür. Araştırmalarımız sırasında Türkiye'nin yağmalanmış olan bu kültürel mirasıyla ilgili akademik camiada hiçbir bilginin olmadığı, hiçbir makalede konu edilmediğinin şahidi olduk. Bu sebeple konuyla ilgili ayrıntıya girmeye çalıştık.

Rusların 1915 yılında Van, Erzincan bölgelerinden getirdiği yazma eserlerle ilgili Prof. O Akimuşkin şöyle yazıyor: “Asya Müzesi 1916-1917 yıllarında Kafkas Cephesi'nden, Van, Erzurum, Erzincan'dan getirilen yazma eserler sayesinde gelişmiş ve zenginleşmiştir. Kafkas Müzesi'nin kütüphanecisi S. V. Ter-Avetisyanov tarafından, yıkılan ve terkedilen bölgelerde mahvolmaktan kurtarılan bu el yazmaları, Van koleksiyonunu oluşturmuştur (1279 cilt)”⁴.

Karar Nasıl Alındı?

Doğu Cephesindeki kültürel mirasın, el yazmaların “kurtarılmasıyla” ilgili ilk karar Rusya Bilimler Akademisi'nin 23 Eylül 1915 tarihli XI. toplantısında alınıyor. Bu konuyla ilgili ünlü oryantalist, Rusya Bilimler Akademisi asıl üyesi N. Y. Marr'ın “Taraflımızdan ele geçirilmiş olan Türkiye Ermenistan'ından getirilmiş ve kadere terkedilmiş el yazmaların kayıt altına alınması” başlığıyla akademiye sunmuş olduğu rapora ulaşmış bulunuyoruz⁵. N. Y. Marr, söz konusu raporda Van ve çevresinin etnografik açıdan çok önemli bölge olduğunu, buradaki Ermeni el yazmalarıyla ilgilendiğini belirtiyor, Kafkas Müzesi kütüphanecisi S. V. Ter-Avetisyan'ın A. Florenskiy'den duyduğu kadarıyla el yazması eserlerin kurtarılması gerektiğini sözlerine ekliyor. A. Florenskiy, N. Y. Marr'a yazdığı mektubunda Bitlis'ten getirdiği ve Tiflis'te muhafaza ettiği çok sayıda Müslüman el yazmalarını İmparatorluk Akademisi'ne hediye edebileceğini yazıyor⁶.

A. Florenskiy, söz konusu mektubunda Van'daki Müslüman kültürel mirasının Ermeniler tarafından mahvedildiğinin altını çiziyor, mezarlara hakaret

4 Akimuşkin O.Ф., “К истории формирования фонда мусульманских рукописей Санкт-Петербургского филиала Института востоковедения РАН”. *Письменные памятники Востока*, 1(6), 2007, с. 211.

5 Марр Н. Я. “Записка-академика Н. Я. Марра о регистрации какъ вывезенныхъ, такъ и брошенныхъ на мѣсть на произволь судьбы рукописей и древностей занятой нами части Турецкой Армені”, *11-е приложение къ протоколу XI засѣданія-Физико-Математическаго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ 23 сентября 1915года*. s. 1711-1719.

6 N. Y. Marr'ın raporu, s. 1714; Bkz. Ek 1.

olunduğunu, camilerin tuvalete çevrildiğini, eski şehrin sokaklarının el yazması kitapların parçalarıyla dolu olduğunu sözlerine ekliyor. “Gerçeği söylemek gerekirse, yıkılabilecek her şey yok edildi”⁷.

N. Y. Marr bu raporunun sonunda Van’dan getirilmiş ve getirilecek olan kültürel mirasla ilgili 8 maddeden oluşan meselenin çözülmesini gerektiğini yazıyor⁸.

Kültürel Mirasın Yağmalanmasıyla İlgili Rus Programı

Rusya Bilimler Akademisi’nde 11 Kasım 1915 yılında yapılmış toplantıda oryantalist N. Y. Marr Türkiye’deki kültürel mirasın yağmalanması için Kafkas Cephesi’ne gönderilecek Ermeni S. V. Ter-Avetisyan için bir çalışma programı sunmuştur⁹.

Programa göre, Van ve çevresindeki bölgelerde Haldia anıtlarının ve çiviyazıların, Ermeni, Hristiyan ve Müslüman eski yapıtlarının incelenmesi, fotoğraflarının çekilmesi, arkeolojik çalışmaların ve eski eserlerin çalınmasının önüne geçilmesi için yerli idarecilerin uyarılması, el yazmaların ayrı ayrı kişilerden alınarak Asya Müzesi için getirilmesi, satılan Haldia, Müslüman ve Hristiyan el yazması eserlerin fiyatlarının belirlenmesi ve nakit parayla alınması, Müslüman el yazmaları ile ilgili bilgi toplanması, kalede ve diğer yerlerde bulunan Müslüman el yazmalarının toplanması gerekiyordu¹⁰.

Kafkasya Cephesinden Ne Kadar Eser Getirildi?

I. Dünya Savaşı’nda Rusya Bilimler Akademisi tarafından oluşturulan heyet 1915 yılından itibaren Van ve çevresinden çok sayıda el yazması eser ve etnografik materyaller alarak, çalarak Asya Müzesi’ne götürmüştür. Bütün bu işler yukarıda da işaret ettiğimiz üzere belli program doğrultusunda yürütülmüştür. Rusya Bilimler Akademisi’nin 21 Ekim 1916 tarihli toplantısının tutanaklarında Van’daki kültürel mirasın Rusya’ya getirilmesi projesinin başkanlığını üstlenen N. Y. Marr’ın ve Van’da görevlendirilen Ermeni kütüphaneci S. V. Ter-Avetisyan’ın raporları yer almaktadır.

Kafkas Cephesi komutanlığına 17 Mart 1916 tarihinde yazma eserlerle ilgili bir yazı gelmiştir. Bu yazıya göre kitap, el yazması ve diğer kıymetli eserlerin alış ve

7 N. Y. Marr’ın raporu, s. 1715.

8 N. Y. Marr’ın raporu, s. 1718-1719.

9 “Программа академика Н. Я. Марра для С. В. Теръ-Аветисьяна”, *Извлечения из протоколовъ заседаний Академии*, 1915, s. 1893-1894.

10 Agm., s. 1893-1894; Bkz. Ek 2, Ek 3.

satışının gerçekleştirilmesi yasaklanmış, eski el yazması ve kitaplara sahip olan kişiler, bu eserleri Kafkasya Müzesi'ne vermek için resmî kişilere teslim etmekle yükümlü kılınmışlardır¹¹. N. Y. Marr, Van'dan 118 ruble değerinde 17 el yazması eser ile 4 basılı eser aldığını ve 4 el yazmasının da ona hediye edildiğinin altını çizmiştir.

S. V. Ter-Avetisyan kendi raporunda Sarıkamış, Hasankale, Köprüköy, Erzurum rotasıyla hareket ettiğini, Erzurum'dan topladığı Müslüman el yazmalarını Tiflis'e gönderdiğini, Erzurum'daki önemli yerleri fotoğrafladığını, Bitlis'ten 300'den fazla, Erzincan'dan ise 600 Müslüman el yazması elde ettiğini ve Tiflis'e gönderdiğini yazmıştır¹².

İ. Y. Kraçkovsky, kendi raporunda Kafkasya Cephesi'nden Bilimler Akademisi'ne getirilmiş eserlerden bahsederken Arapça el yazması sayısının 1050, Farsça 51, Türkçe 178 adet olduğunu ifade ediyor¹³. Söz konusu raporda eserlerin adı tek tek sıralanmıştır. Bu bilgilerden hareketle Kafkasya Cephesinden toplam 1279 eserin koruma adı altında yağmalanması söz konusu olmaktadır.

Kafkasya Cephesinden Çalınmış Türkçe El yazmaları

Van ve çevresinden getirilmiş el yazmaları hakkında P. A. Falev "Rusya Bilimler Akademisi Asya Müzesi'ne Kafkasya Cephesi'nden Dâhil Olan El Yazmaları" isimli makalesinde bilgi vermektedir¹⁴. Şunun altını çizmek gerekir ki P. A. Falev de Van ve çevresinden el yazmaların Rusya'ya getirilmesi için gönderilmiş ekipte olmuş ve Türkçe eserlerle ilgilenmiştir.

P. A. Falev, Van koleksiyonuna dâhil edilmiş 178 Türkçe yazma eserle ilgili düzeltme yapmış ve 178 eserden 3 eserin taşbaskı kitap, 1 eserin ise Kürtçe

11 "Отчетъ академника Н. Я. Марра о командировкѣ лѣтомъ 1916 года на Кавказъ для охраны памятниковъ въ районѣ военныхъ дѣйствій", *Извлеченія изъ протоколовъ засѣданій Академіи*, 1916, s. 1482.

12 "Предварительны отчетъ по II командировкѣ С. В. Теръ-Аветисьяна въ занятія русскими войсками части Турецкой Арменіи", *Извлеченія изъ протоколовъ засѣданій Академіи*, 1916, s. 1486-1487.

13 Крачковскій И.Ю. "Арабекія рукописи, поступившія въ Азіатскій Музей Россійской Академіи Наукъ съ Кавказскаго фронта", *Извлеченія изъ протоколовъ засѣданій Академіи*, 1917, том 11, s. 914.

14 Фалевъ П. А. "Османскія рукописи, поступившія въ Азіатскій Музей Россійской Академіи Наукъ съ Кавказскаго фронта", *Извѣстія Россійской Академіи Наукъ*. VI серія, 1918, том 12, выпуск 15, s. 1620.

olduğunu eklemiştir. Türkçe eserler koleksiyonuna dinden edebiyata, dilden kültüre, hukuktan matematiğe kadar çeşitli alanlarda eserler yer almaktadır.

Yazar ilk kez St. Petersburg'da muhafaza edilen Van koleksiyonuna ait olan 172 Türkçe yazma eserlerin listesini takdim etmiştir. Bu eserlerle ilgili günümüzde bile Türkiye'deki akademik çalışma ve kitaplarda hiçbir bilgi yoktur.

Van Koleksiyonunda Bulunan Türkçe Yazma Eserler Şimdi Nerededir?

Van ve çevresinden toplanan Türkçe yazma eserler önce Tiflis'e, Tiflis'ten ise Rusya Bilimler Akademisi Asya Müzesi'ne, daha sonra Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsüne gönderilmiştir. Günümüzde de bu eserlerden bazıları Rusya Bilimler Akademisi St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsünde korunmaktadır ki onlarla ilgili edebi eserler hakkında bilgi verirken ayrıntıya girmeğe çalışacağız.

Koleksiyondaki bazı eserler ise Moskova Uluslararası İlişkiler Enstitüsünde muhafaza edilmektedir. Bu bilgiyi O. Akimuşkin'in makalesinden almaktayız: "1930 senesinde 167 Türk (Osmanlı) el yazma eser Türkiye yönetimine verilmek üzere Moskova'ya gönderildi. Günümüzde bu eserlerin bir kısmı Moskova Uluslararası İlişkiler Enstitüsünde bulunmaktadır¹⁵.

St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsünde Bulunan Anadolu Sahası Türk Edebiyatı Eserleri

Günümüzde St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsü olarak adlandırılan kurumun kütüphanesinde tarih, din, felsefe, sanat, biyografi, ansiklopedi, matematik, astroloji vb. alanlarla ilgili el yazması eserler yer almaktadır. L. V. Dmitriyeva'nın hazırladığı Türk El yazmaları Kataloğu (2002) sadece Anadolu sahasını ihtiva etmemektedir. Burada aynı zamanda Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan vd. Türkçe konuşan devlet ve halkların ortaya koyduğu eserlerin el yazmaları da fişlenmiştir.

St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsü kütüphanesinde korunan Anadolu sahası Türk edebiyatıyla ilgili eserler hakkında bilgiyi eser sayısının fazla olmasından dolayı bunların isimlerini çizelgede takdim etmeği uygun gördük. Halk edebiyatı örneklerini ve şiir mecmualarını bildiriye dâhil etmedik.

15 Акимушкин О.Ф., "К истории формирования фонда мусульманских рукописей Санкт-Петербургского филиала Института востоковедения РАН". *Письменные памятники Востока*, 1(6), 2007, с. 211.

N	Yazar	İstinsah edildiği yüzyıl ve yer	Eser	Şifre	Koleksiyon
1	Ali	XVIII, Volga havzası	Kıssa-i Yûsuf	B 3325	Tataristan BA
2	Ali	XVIII, Volga havzası	Kıssa-i Yûsuf	B 2737	Tataristan BA
3	Ali	XVIII, Volga havzası	Kıssa-i Yûsuf	A 1324	Tataristan BA
4	Ali	XVIII, Volga havzası	Kıssa-i Yûsuf	B 4058-1	Alimov
5	Ali	XVIII, Volga havzası	Kıssa-i Yûsuf	B 4233	Alimov
6	Ali	XVIII, Volga havzası	Kıssa-i Yûsuf	B 3875	?
7	Ali	XVIII, Volga havzası	Kıssa-i Yûsuf	B 314	Validov
8	Ali	XVIII, Volga havzası	Kıssa-i Yûsuf	B 3927	?
9	Ali	XVIII, Volga havzası	Kıssa-i Yûsuf	B 3942	?
10	Âşık Pâşa	XIX. yy, Kazakistan	Garibnâme	C 155	V.Zernov
11	Âşık Pâşa	XVII – XVIII. yy, Volga havzası	Garibnâme	B 304	Samoyloviç
12	Âşık Pâşa	XVIII – XIX. yy, Volga havzası	Garibnâme	C 2248	Tataristan BA
13	Âşık Pâşa	XIX. yy, Volga havzası	Garibnâme	B 2526	Vahidov
14	Âşık Pâşa	XIX. yy, Volga havzası	Garibnâme	B 3743	Tataristan BA
15	Âşık Pâşa	XIX. yy, Volga havzası	Garibnâme	B 3638	Tataristan BA
16	Süleymân Çelebi	XVIII. yy, Türkiye	Mevlid	B 4614	Şapşal
17	Süleymân Çelebi	XVIII. yy, Volga havzası	Mevlid	B 3886	?
18	Süleymân Çelebi	XVIII. yy, Volga havzası	Mevlid	B 4132	Alimov
19	Süleymân Çelebi	XX. yy, Volga havzası	Mevlid	B 2895,	Tataristan BA
20	Şeyhi	XVI. yy, Türkiye	Hüsrev ü Şirin	B 287	Russo

Anadolu Sahası Türk Edebiyatının Araştırılmamış Sayfası:
St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsünde Korunan
Osmanlı Edebiyatı Örnekleri

451

21	Elvan Çelebi	XVI. yy, Türkiye	Tercüme-i Gülşen-i Raz	B 285	Russo
22	Yazıcıoğlu	XVIII. yy, Türkiye	Muhammediyye	C 111	Svirşevskiy
23	Yazıcıoğlu	XVII. yy, Türkiye	Muhammediyye	B 4615	Şapşal
24	Yazıcıoğlu	XIX. yy, Volga havzası	Muhammediyye	D 665	Alimov
25	Yazıcıoğlu	XIX. yy, Volga havzası	Muhammediyye	D 507	Tataristan BA
26	Yazıcıoğlu	XIX. yy, Volga havzası	Muhammediyye	D 681	Alimov
27	Yazıcıoğlu	XIX. yy, Volga havzası	Muhammediyye	D 638	Tataristan BA
28	Yazıcıoğlu	XIX. yy, Volga havzası	Muhammediyye	C 2238	Tataristan BA
29	Yazıcıoğlu	XIX. yy, Volga havzası	Muhammediyye	B 3540	Tataristan BA
30	Yazıcıoğlu	XIX. yy, Volga havzası	Muhammediyye	B 3104	Tataristan BA
31	Yazıcıoğlu	XIX. yy, Volgaboyu	Muhammediyye	C 2219	Tataristan BA
32	Yazıcıoğlu	XIX. yy, Volga havzası	Muhammediyye	B 3736	Tataristan BA
33	Yazıcıoğlu	XIX. yy, Volga havzası	Muhammediyye	B 2688	Vahidov
34	Yazıcıoğlu	XIX. yy, Volga havzası	Muhammediyye	D 585	Tataristan BA
35	Lutfi	XIX. yy, Orta Asya	Divan	C 1922	Radlov
36	Lutfi	XIX. yy, Orta Asya	Divan	A 109	Validov
37	Musa Abdi	XVIII. yy, Türkiye	Camasbname	C 166	-
38	Güvâhi	XVII. yy, Türkiye	Pendname	B 1882	-
39	Ahmed-i Daî	XVIII-XIX yy, Orta Asya	Miftâhul-Cennet	A 1151	Tataristan BA
40	Âtâ'i	XVI yy, İran	Divan	B 2456	?
41	Kemâl Ümmi	XVIII-XIX yy, Volgaboyu	Dini mesnevi	B 2523	Vahidov
42	Kemâl Ümmi	XVIII-XIX yy.	Dini mesnevi	A 1105	?
43	Hamdullah Hamdi	XVI. yy, Türkiye	Yusuf u Züleyha	B 275	V. Zernov
44	Hamdullah Hamdi	XVI. yy, Türkiye	Yusuf u Züleyha	A 488	Dış İşler Bakanlığı

45	Hamdullah Hamdi	XVII. yy. Türkiye	Yusuf u Züleyha	A 487	Dış İşler Bakanlığı
46	Hamdullah Hamdi	XVII. yy. Türkiye	Yusuf u Züleyha	B 2400	Smirnov
47	Hamdullah Hamdi	XVIII. yy. Türkiye	Yusuf u Züleyha	A 105	Russo
48	Hamdullah Hamdi	XVIII. yy. Türkiye	Yusuf u Züleyha	A 489	Dış İşler Bakanlığı
49	Hamdullah Hamdi	XVIII. yy. Türkiye	Yusuf u Züleyha	B 274	Russo
50	Hamdullah Hamdi	XVIII. yy. Türkiye	Leyla ve Mecnun	B 276	Russo
51	Mihri Hâtun	XVIII. yy. Türkiye	Divan	B 2519	Smirnov
52	Necâti	XIX. yy, Orta Asya	Divan	A 92	R.Fren
53	Lâmi'i Çelebi	XVII-XVIII. yy. Türkiye	Şem'ü Pervâne	A 107	Russo
54	Lâmi'i Çelebi	XVI. yy. Türkiye	Şem'ü Pervâne	A 620	Van
55	Şerif Amidi	XVII. yy. Türkiye	Tercüme-i Şahname	E 8	Dış İşler Bakanlığı
56	Zaifi	XVI. yy. Türkiye	Nigaristan	C 806	Dış İşler Bakanlığı
57	Derûni	XVII yy. sonu	Şah u Geda	B 729	?
58	Cinânî	XVI. yy. Türkiye	Riyâz-i Cinân	B 2505	Rastopçin
59	Figânî	XVI. yy. Türkiye	Şiirler	B 275	V. Zernov
60	Yahya Bey Tokati	XVIII. yy. Türkiye	Divan	A 112	Russo
61	Şemseddin Sivasî	XIX. yy, Volga havzası	Menazilü'l-arifin	B 3619	Tataristan BA
62	Şemseddin Sivasî	XVIII-XIX. yy, Volga havzası	Menazilü'l-arifin	B 3068	Tataristan BA
63	Şemseddin Sivasî	XIX. yy, Volga havzası	Menazilü'l-arifin	B 3665	Tataristan BA
64	Şemseddin Sivasî	XIX. yy, Volga havzası	Miratü'l-ahlak	B 3251	Tataristan BA
65	Mustafa Âli	XVIII. yy. Türkiye	Divan	B 295	Russo
66	Bâkî	XVIII. yy. Türkiye	Divan	B 1205	Dış İşleri Bakanlığı
67	Bâkî	XVII. yy. Türkiye	Divan	A 108	Russo
68	Bâkî	?	Divan	C1171	?
69	Emri	XVIII. yy. Türkiye	Pendname tercümesi	A 1650	Şapşal
70	Nidâ'i (XVI. yy)	XVII. yy. Türkiye	Menâfi'ü'n-Nâs	B 4193	Alimov
71	Mahremî (XVI. yy)	XVI. yy. İran	Terciibent	B 1809	Bagdanov

Anadolu Sahası Türk Edebiyatının Araştırılmamış Sayfası:
St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsünde Korunan
Osmanlı Edebiyatı Örnekleri

453

72	Hâkânî (XVI. yy)	-	Hilyetün-Nebî	B 2275	-
73	Nef'î (XVI. yy)	XVIII. yy. Türkiye	Divan	A 111	Russo
74	Nef'î (XVI. yy)	XVIII. yy. Türkiye	Divan	B 1204	Dış İşleri Bakanlığı
75	Nef'î (XVI. yy)	XVIII. yy. Türkiye	Divan	B 299	Russo
76	Cevrî İbrâhim Çelebî	XIX. yy. başları Volgaboyu	Melhame-i Cevri	B 4067	Alimov
77	Şehri Ali Çelebî (XVII. yy)	1701 yılı Türkiye	Divan	B 301	Russo
78	Neşâtî Ahmet Dede (XVII. yy)	1701 yılı Türkiye	Divan	B 301	Russo
79	Kâimî Hasan Efendî	XVIII-XIX. yy. Türkiye	Külliyat	B 4403	Alimov
80	Lutfî	XVIII. yy. Türkiye	Divan	B 1181	Dış İşleri Bakanlığı
81	Nâbî	XVIII. yy. Türkiye	Divan	D 220	Dış İşleri Bakanlığı
82	Nâbî	XVIII. yy. Türkiye	Divan	B 1923	-
83	Nâbî	XVIII. yy. Türkiye	Divan	C 154	Russo
84	Nâbî	XVIII. yy. Türkiye	Divan	B 3787	AE??
85	Nâbî	XVIII. yy. Türkiye	Hayrî-name	B 298	Russo
86	Nâbî	XVIII. yy. Türkiye	Hayrî-name	B 2275	-
87	Sâbit	XVIII. yy. Türkiye	Divan	B 1183	Dış İşleri Bakanlığı
88	İsmâil Hâkkî Bûrsevî	XIX. yy, Volgaboyu	Şiirler	A 1539	Bikçenteev
89	Saîd Efendî	XVIII. yy. Kırım	el-Ebyât Sa'îd Efendî	B 4467	Filolenko
90	Neylî	XVIII. yy. Türkiye	Divan	B 300	Russo
91	Muhammed Es'ad Abdullâh Mavsilî	XVIII. yy. Türkiye	Divan	B 303	Russo
92	İsmâil Âsim Efendî	XVIII. yy. Türkiye	Divan	B 294	Russo
93	Hakkî İbrâhîm	XIX. yy.	Kıyâfetname	B 3251	-
94	Nusret Efendî	XIX. yy.	Divan	C 829	Dış İşleri Bakanlığı
95	Hüseyin Fâzıl Bey	XIX. yy.	Divan	C 862	Dış İşleri Bakanlığı
96	Hüseyin Fâzıl Bey	XIX. yy.	Defter-i Âşk	C 830	Dış İşleri Bakanlığı

97	Zihni	XIX. yy.	Şiirler	A 626	Van
98	İshak Tokatî	XIX. yy.	Nazmu'l-Ulûm'	A 1066	Vahidov
99	İshak Tokatî	XIX. yy. Volga havzası	Nazmu'l-Ulûm'	A 4061	Alimov
100	Hamdi	XVIII. yy.	Nasihatname	A 1093	-
101	Hamdi	XVIII. yy	Nasihatname	A 1001	-
102	Hamdi	XIX. yy. Volga havzası	Nasihatname	B 4056	-
103	Hamdi	XIX. yy. Volga havzası	Nasihatname	B 3996	Bikçenteev
104	Şadi Meddâh	XVIII. yy.	Maktelname	B 4220	Alimov
105	Edirneli Nazmî	XVI. yy.	Mecma'û- Nezá'ir	B 307	Russo
106	Âhi Çelebi	XVI. yy.	Hüsn ü Dil	B 954	-
107	Âhi Çelebi	XVI. yy.	Hüsn ü Dil	B 309	Russo
108	Âhi Çelebi	XVI. yy.	Hüsn ü Dil	A 492	Dış İşleri Bakanlığı
109	Âhi Çelebi	XVI. yy.	Hüsn ü Dil	B 1132	Dış İşleri Bakanlığı
110	Lâmiî Çelebi	XVI. yy. Türkiye	Şerefü'l-insân	B 952	Russo
111	Lâmiî Çelebi	XVI. yy. Türkiye	Şerefü'l-insân	A 115	Russo
112	Alâeddin Ali bin Salih	XVII. yy. Türkiye	Hümayunname	C 834	Dış İşleri Bakanlığı
113	Alâeddin Ali bin Salih	XVIII. yy. Türkiye	Hümayunname	C 833	Dış İşleri Bakanlığı
114	Alâeddin Ali bin Salih	XIX. yy. Türkiye	Hümayunname	B 953	Butenev
115	Birri	XIX. yy.	Bülbüliye	B 1189	-
116	Sehi Bey	XVI. yy. Türkiye	Heşt Behişt	B 271	Russo
117	Latîfi	XVI. yy. Türkiye	Tezkire	B 273	Kun
118	Latîfi	XVI. yy. Türkiye	Tezkire	B 1185	Dış İşleri Bakanlığı
119	Latîfi	XVII. yy. Türkiye	Tezkire	B 272	Russo
120	Kımâlizâde Hasan Çelebi	XVII. yy. Türkiye	Tezkire	C 132	Russo
121	Kımâlizâde Hasan Çelebi	XVII. yy. Türkiye	Tezkire	B 1186	Dış İşleri Bakanlığı
122	Sürûri	XVI. yy. Türkiye	Şerh-i Divan-i Hâfiz	B 183	Russo

Anadolu Sahası Türk Edebiyatının Araştırılmamış Sayfası:
St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsünde Korunan
Osmanlı Edebiyatı Örnekleri

455

123	Sürûrî	XVII. yy. Türkiye	Şerh-i Divan-i Hâfiz	C 90	Fonton
124	Sürûrî	XVII. yy. Türkiye	Şerh-i Divan-i Hâfiz	B 184	Russo
124	Sûdî	XVIII. yy. Türkiye	Şerh-i Divan-i Hâfiz	B 182	Kun
126	Sûdî	XVIII.-XIX. yy. Türkiye	Şerh-i Divan-i Hâfiz	B 1161	Dış İşleri Bakanlığı
127	Sûdî	XVII. yy. Türkiye	Şerh-i Bustân	A 1252	-
128	Sûdî	XVII. yy. Türkiye	Şerh-i Bustân	A 1794	Van
129	Sûdî	XVIII. yy. Türkiye	Şerh-i Bustân	B 3174	-
130	Mustafâ Dervîş Şem'î	XVIII. yy. Volgaboyu	Şerh-i Bustân-ı Sa'dî	B 3183	-
131	Mustafâ Dervîş Şem'î	XIX. yy. Türkiye	Şerh-i Bustân-ı Sa'dî	B 2870	-
132	Mustafâ Dervîş Şem'î	XVII. yy. Türkiye	Saadetname	B 451	Frank
133	Mustafâ Dervîş Şem'î	XVIII. yy. Türkiye	Saadetname	B 148	Kun
134	Mustafâ Dervîş Şem'î	XVIII. yy. Türkiye	Saadetname	B 146	Russo
135	Mustafâ Dervîş Şem'î	XVIII. – XIX. yy. Türkiye	Saadetname	B 1897	İvanov
136	Mustafâ Dervîş Şem'î	XIX. yy. Türkiye	Saadetname	D 569	-
137	Mustafâ Dervîş Şem'î	XVII. yy. Türkiye	Şerh-i Divan-i Hâfiz	C 2012	-
138	Mustafâ Dervîş Şem'î	XVIII. yy. Türkiye	Şerh-i Gülistân	B 167	Russo
139	Mustafâ Dervîş Şem'î	XIX. yy. Türkiye	Şerh-i Gülistân	D 559	-
140	Sadullah el-Halvetî	XVIII. yy. Türkiye	Şerh-i Kaside-yi Bürde	B 4326	Alimov
141	Sadullah el-Halvetî	XVIII. yy. Türkiye	Şerh-i Kaside-yi Bürde	B 50	-
142	Sürûrî	XVII. yy. Türkiye	Bahrül'-Maârif	B 575	Russo
143	Mu'allim Nâcî	XX. yy. Türkiye	Numune-i Arûz	A 1546	-

Kütüphanede 40 civarında mecmua tespit edilmiştir ki bu el yazmalarının birçoğu XVI.-XVIII. yüzyılda istinsah edilmiştir ve edebiyat tarihi araştırmalarında önemli kaynak olabilir.

Biz bildirimize sadece kütüphanedeki XIII-XX. yüzyıllara ait olan edebî eserlerin el yazmalarını ele aldık. Yazarı belirsiz olan örnekler ve halk edebiyatı numunelerini

makalemize dâhil etmedik. Bu eserler Türkiye'deki alan uzmanlarının dikkatinden kenarda kalmıştır. Kütüphanedeki Türkçe eserlerle ilgili Türkiye'de bir proje başlatılsa da henüz bir sonuca varılmamıştır.

Sonuç

Bildirimizde karşımıza koyduğumuz amaç doğrultusunda aşağıdaki sonuçlara ulaştık:

1. Rusya Bilimler Akademisi Doğu El Yazmaları Enstitüsünün koleksiyonunun oluşumu gözden geçirilmiş ve bu kütüphanenin oluşturulmasında Rusya'nın işgal ettiği coğrafyalardan ele geçirdiği değerli yazma eserlerin büyük rolü olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun dışında Rusya'nın yabancı ülkelerdeki büyükelçi ve konsolosları da çok sayıda nadir el yazmasını Rusya'ya getirmişlerdir.
2. Rus devlet görevlilerinin I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nden, özellikle Van ve civarındaki şehirlerden yağmaladıkları İslâmî eser sayısı 1279'dur. Bu eserlerin bir kısmı St. Petersburg'daki kütüphanede Van koleksiyonu adı altında muhafaza edilmektedir. Bu yağmalanmış kültürel mirasla ilgili Türkiye'deki literatürde hiçbir bilgi yoktur.
3. Rusya'da 1915-1917 yılları arasında hazırlanan belgeleri gözden geçirerek bu el yazmaların kim tarafından ve nasıl Rusya'ya götürüldüğünü, hangi eserler olduğunu belirlemeye çalıştık.
4. Van Koleksiyonu dışında St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsünde korunan ve diğer koleksiyoncular tarafından kütüphaneye kazandırılan 13-16. yüzyıl Anadolu sahası edebî eserleri ile ilgili bilgiyi de klasik edebiyat araştırmacılarının dikkatine sunmaya çaba gösterdik.
5. St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsünde çok sayıda klasik Türk edebiyatı örneklerinin muhafaza edilmesine rağmen bu edebî eserlerle ilgili çok az sayıda tenkidi metin çalışması, monografik araştırmalar yapılmıştır.
6. 1930 yılında Türkiye ve Rusya arasında imzalanan sözleşme doğrultusunda Rusya, "koruma" adı altında Türkiye'den Rusya'ya götürülen yazma eserleri geri vermeliydi. Fakat günümüze kadar bu mesele gündeme gelmemiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Rusya'dan kültürel mirası olan 1279 eseri geri almakla ilgili işlem başlatabilir.

Кайнаklar

Акимущин О.Ф. “К истории формирования фонда мусульманских рукописей Санкт-Петербургского филиала Института востоковедения РАН” *Письменные памятники Востока*, 1(6), 2007, С. 208—229.

Дмитриева, Л. В. *Каталог тюркских рукописей Института востоковедения Российской академии наук*, Л. В. Дмитриева, М. : Вост. лит., 2002, 616 с

Дмитриева Л. В., Муратов С. Н. “Каталоги, списки и обзоры тюркских рукописей XVIII–XX вв”. *Письменные памятники Востока, Историко-филологические исследования. Ежегодник 1969*. М.: Наука, ГРВЛ, 1972. С. 145—177.

Крачковский И.Ю. “Арабекія рукописи, поступившія въ Азіатскій Музей Россійской Академіи Наукъ съ Кавказскаго фронта”, *Извлеченія изъ протоколовъ засѣданій Академіи, Извѣстія Академіи Наукъ*, 1917, том 11, выпуск 13, s. 914.

“Записка-академика Н. Я. Марра о регистраціи какъ вывезенныхъ, такъ и брошенныхъ на мѣствъ на произволь судьбы рукописей и древностей занятой нами части Турецкой Армені”, *Извѣстія Императорской Академіи Наукъ*. VI серія, 1915, том 9, выпуск 16, s. 1711-1719.

“Программа академика Н. Я. Марра для С. В. Теръ-Аветисьяна”, *Извлеченія изъ протоколовъ засѣданій Академіи, Извѣстія Императорской Академіи Наукъ*, VI серія, 1915, том 9, выпуск 18, s.

“Отчетъ академика Н. Я. Марра о командировкѣ лѣтомъ 1916 года на Кавказъ для охраны памятниковъ въ районѣ военныхъ дѣйствій”, *Извлеченія изъ протоколовъ засѣданій Академіи, Извѣстія Императорской Академіи Наукъ*. VI серія, 1916, том 10, выпуск 16, s. 1482.

“Предварительны отчетъ по II командировкѣ С. В. Теръ-Аветисьяна въ занятія русскими войсками части Турецкой Арменіи”, *Извлеченія изъ протоколовъ засѣданій Академіи, Извѣстія Императорской Академіи Наукъ*. VI серія, 1916, том 10, выпуск 16, s. 1486-1487.

Фалевъ П. А. “Османскія рукописи, поступившія въ Азіатскій Музей Россійской Академіи Наукъ съ Кавказскаго фронта”, *Извѣстія Россійской Академіи Наукъ*. VI серія, 1918, том 12, выпуск 15, s. 1619 – 1630.

Ekler

— 1711 —

II-е приложение къ протоколу XI засѣданія Физико-Математическаго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ 23 сентября 1915 года.

Записка академіка Н. Я. Марра о регистраціи какъ вывезенныхъ, такъ и брошенныхъ на мѣстѣ на произволь судьбы рукописей и древностей занятой нами части Турецкой Арменіи.

Вопросъ, которымъ я вынужденъ по обстоятельствамъ дольше занять вниманіе Конференціи, связанъ съ чрезвычайно грустнымъ явленіемъ, гибелью многихъ сотенъ, а, можетъ быть, и тысячъ рукописей въ г. Ванѣ и окрестныхъ археологически важныхъ пунктахъ. Въ свое время одному изъ лицъ, располагающихъ нужной для этого дѣла компетенціею, была подана записка, составленная группою ориенталистовъ, и въ ней между прочимъ предугадывалась необходимость заблаговременнаго принятія нѣкоторыхъ мѣръ для охраны археологическихъ цѣнностей и на Кавказскомъ фронтѣ. Лѣтомъ я лично на свой рискъ хотѣлъ предпринять поѣздку въ Ванъ, но получилъ возможность осуществить ее, когда уже началось наше временное отступленіе изъ Вана. Отсутствие какой бы то ни было организаціи въ интересахъ охраны памятниковъ древности поставило собранія рукописей края въ положеніе полной беззащитности, и рукописи становились достояніемъ всѣхъ, кто только хотѣлъ ихъ взять, но больше всего — невѣжественныхъ хищниковъ.

Мои освѣдомители интересовались почти исключительно армянскими рукописями. Первые ясныя свѣдѣнія о гибели рукописей я получалъ отъ Сымбата Варгановича Теръ-Аветисяна, хранителя археологическаго отдѣла Кавказскаго Музея, но его свѣдѣнія сводились къ разсказу со словъ Александра Александровича Флоренскаго, очевидца. Только касательно собранія Ахтамарскаго монастыря другой очевидецъ — А. А. Лорисъ-Калантаръ — лично передалъ мнѣ слѣдующее: онъ своевременно предупреждалъ замѣстителя Ахтамарскаго католикоса о необходимости принять мѣры на случай предусматривавшагося отхода нашихъ войскъ. Замѣститель Ахтамарскаго католикоса согласился съ предложеніемъ и обѣщавъ принять мѣры для сохраненія письменныхъ памятниковъ. Онъ же, г. Лорисъ-Калантаръ, обращаясь къ губернатору Вана, Араму, по послѣднему, какъ увѣряли меня и другіе, близко знавшіе этого дѣятеля, были совершенно чужды интересы древностей, и заботы о нихъ мало его занимали. Когда началось отступленіе, первыми бѣжали монахи, въ

Извѣстія II. А. II. 1015.

Ek 1: Yazma Eserlerin Türkiye'den Rusya'ya getirilmesiyle ilgili karar (1915)

Программа академика Н. Я. Марра для С. В. Теръ-Аветисьяна.

Программа археологических работ къ руководству хранителя археологического отдела Кавказскаго Музея С. В. Теръ-Аветисьяна, командированнаго Императорской Академіей Наукъ на Кавказскій фронтъ, преимущественно въ районъ халдскихъ съ клинообразными надписями и христіанскихъ армянскихъ, а также мусульманскихъ древностей, особенно же въ Вацъ и во все окрестныя археологически важныя пункты.

I. Работа надъ все́мъ тѣмъ, что, по ознакомленіи на мѣстѣ съ состояніемъ археологическихъ матеріаловъ и условіямъ текущей жизни, представится необходимымъ предпринять въ интересахъ спасенія брошенныхъ на произволъ судьбы древностей (гдѣ бы онѣ не находились) или попавшихъ въ частныя руки, надумываніе дѣйствительныхъ мѣръ, лучшихъ путей осуществленія этихъ мѣръ и исполненіе ихъ, независимо отъ настоящей программы, съ принятіемъ на себя отвѣтственности за ихъ цѣлесообразность.

II. Обращеніе къ мѣстнымъ властямъ съ ходатайствомъ, чтобы не разрушались пока никакія археологическія работы и хищенія древностей подъ какими бы то ни было благовидными предлогами, и чтобы была устранена возможность вывоза древностей изъ края за границу.

III. Гдѣ есть возможность по необходимымъ для этого условіямъ, организація временной охраны древностей съ помощью мѣстныхъ силъ.

IV. Описаніе состоянія, въ которое приведены архитектурныя памятники, предметы древности и рукописи отъ постигшаго ихъ, по дошедшимъ до Академіи свѣдѣніямъ, разгрома. Фотографическіе снимки новыхъ разрушеній все́хъ археологически интересныхъ памятниковъ и наличнаго ихъ состоянія въ развалинахъ (не только общіе виды, но и детали — декоративныя и характерныя конструктивныя части). Перечень находящагося на мѣстахъ лицъ и мѣстныхъ учреждений, которымъ достались, тѣмъ или инымъ путемъ, предметы древности или рукописи, взятыя изъ монастырей и церквей, насколько возможно, съ обстоятельной ихъ описью.

V. Приобрѣтеніе рукописей изъ частныхъ рукъ для Азіатскаго Музея Императорской Академіи Наукъ (равно для Кавказскаго Музея, по предложенію отъ его директора) и специально Евангелія съ миниатюрами царя Леона (нЭтума?) для Импера-

— 1894 —

торской Публичной Библиотеки, если оно действительно попало в частные руки. Равным образом выяснение стоимости продающихся предметов древностей халдских, христианских или мусульманских и, если определение их научной ценности возможно, то предварительные переговоры о покупке, а если что доступно по цене, покупка из наличных средств.

VI. Выполнение следующих, примерно перечисляемых работ:

1) Опись сь photographіями неизвѣстных въ печати клинообразныхъ надписей, прежде всего а) на кладбищѣ въ Бергри; б) въ стѣнѣ церкви селенія Гилли; в) на крестахъ или иныхъ камняхъ въ мечети Хосров-паши (съ photographією и сторонамъ ихъ въ христіанской обработкѣ); 2) въ Лескѣ или Каладжугѣ (описание, планъ и photographія мѣста, въ частности алтарообразной скалы близъ часовни).

2) Возможная по ограниченности времени отчетность о древностяхъ и рукописяхъ церквей въ Вапѣ, монастырей Варагскаго, Ахтамарскаго, Кыгущаго и Лимскаго, какъ-то: а) копированіе или фотографированіе отрывковъ важнѣйшихъ памятниковъ по наиболѣе характернымъ рукописямъ и въ частности образчиковъ текста св. Писанія (Ветхаго и Нового Завета) по наиболѣе заслуживающимъ вниманія спискамъ, особенно по тѣмъ, которые бросаются въ глаза своеобразіемъ чтеній въ отношеніи не только формъ, но и ихъ существа; б) фотографированіе наиболѣе характерныхъ миниатюръ, особенно датированныхъ и снабженныхъ именами художниковъ, при чемъ выписываются, если имѣются, записи и приписки, имена художниковъ и лицъ, украсившихъ рукописи; в) детальныя снимки церкви св. Креста, прежде всего ея «винограднаго фриза» и двухъ карнизовъ съ бѣгущими звѣрами, обходящихъ весь храмъ, затѣмъ—возможно больше—отдѣльныхъ фигуръ, главныхъ полей въ возможно крупномъ видѣ, по возможности каждую фигуру на отдѣльной пластинкѣ¹. Изъ надписей того же монастыря снять телеобъективомъ надписи о ремонтѣ купола (подъ фризомъ, на восточной части южной стѣны) и надписи на западномъ углу южной стѣны, надъ крышей притвора (предварительно снять плиту крыши). Общіе еще виды со всѣхъ четырехъ сторонъ.

3) Отчетъ о состояніи мечети «Хосров-паша» съ photographіями общихъ видовъ и подробностей, особенно изразцовъ, оставленныхъ на мѣстѣ или пылящихся въ частныхъ рукахъ.

4) Свѣдѣнія о собраніи мусульманскихъ рукописей, бывшихъ, по сообщенію А. А. Флоренскаго, въ цитадели, а также о мусульманскихъ рукописяхъ въ другихъ мѣстахъ.

¹ Если бы эта задача оказалась невыполнимой, то прежде всего снять: рельефы южнаго крыла, скрытые колокольной, розетку на перемычномъ камнѣ южной двери, фигуру верховоюлучника и нападающаго на него медвѣдя во фризѣ восточной стѣны, отдѣльныя фигуры восточной половины сѣверной стѣны (кромя Самсона и филистимлянина, а также пѣтуховъ, верблюда, сирива), особенно фигуру такъ называемаго «Мухаммеда» (по позднѣйшей надписи Езекиля), карнизъ западнаго фронтона.

Ek 3: Doğu Cephesine Gidecek Kadro İçin Hazırlanmış Program